

تحلیل محتوای پایان نامه‌های دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران از آغاز تا سال ۱۳۸۶

صالح رحیمی

دانشجوی دکتری کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه شهید چمران اهواز

باسمه رضائی

کارشناس ارشد کتابداری و اطلاع رسانی

چکیده

تاریخ دریافت ۱۳۸۷/۱/۲۷ - تاریخ تایید ۱۳۸۷/۷/۱۴

تعداد ۱۷۴۷ عنوان پایان نامه کارشناسی ارشد و دکتری روان شناسی، علوم تربیتی، کتابداری و اطلاع رسانی از سال ۱۳۳۸ تا تابستان ۱۳۸۶، با هدف تحلیل گرایش های موضوعی آن ها، با استفاده از روش تحلیل محتوی بررسی گردید. یافته ها نشان می دهد که در مورد پایان نامه های تولید شده علوم تربیتی در دوره مورد بررسی، بیشترین سهم از آن چهار مقوله "مدیریت"، "آزمون ها و مقیاس ها"، "برنامه درسی و آموزش"، و "فلسفه آموزش و پرورش"، با مجموع بیش از ۵۹ درصد کل پایان نامه ها تولید شده این گرایش بوده و بقیه آن، حدود ۴۱ درصد، میان ۲۹ مقوله موضوعی دیگر توزیع گردیده است. در مورد پایان نامه های تولید شده روان شناسی در دوره مورد بررسی، بیشترین سهم به ترتیب "روان شناسی تربیتی"، "روان شناسی شناختی"، "روان شناسی عمومی" و "روان شناسی و آموزش کودکان استثنایی"، با مجموع بیش از ۵۸ درصد کل پایان نامه های تولید شده این گرایش بوده و بقیه آن، یعنی حدود ۴۲ درصد میان ۱۰ مقوله موضوعی دیگر توزیع گردیده است. در رشته کتابداری و اطلاع رسانی، حوزه هایی مانند "مواد و منابع"، "رکورد های کتاب شناختی"، "کتابخانه و مراکز منابع" و "کنترل کتاب شناختی"، در مجموع، بیش از ۵۳ درصد کل پایان نامه های تولید شده را به خود اختصاص داده اند و بقیه آن حدود ۴۷ درصد میان ۱۳ مقوله موضوعی دیگر توزیع گردیده است. در تمامی رشته ها، گرایش پایان نامه ها بیشتر ناشی از رویکرد نظام رسمی دانشگاهی به مباحث درسی است و حضور موضوعات جدید بسیار کم رنگ است.

کلیدواژه‌ها: تحلیل محتوا، گرایش های موضوعات، پایان نامه، کتابداری و اطلاع رسانی، روان شناسی و علوم تربیتی.

مقدمه

دو هدف عمده پایان نامه های کارشناسی ارشد و رساله های دکتری عبارتند از: الف) مهیا کردن دانشجویان تحصیلات تکمیلی برای انجام و ارایه تحقیق؛ ب) کمک به غنی کردن دانش جهانی و یا بهبود بخشیدن نحوه انجام بعضی از کارها (توماس و برویکر^۱، ۲۰۰۸). پایان نامه ها بیشتر نقش زیادی در یادگیری دانشجویان ایفا می کنند. هر ساله، هزاران دانشجو با گرایش های مختلف در مقاطع تحصیلات تکمیلی با راهنمایی و مشاوره اساتید، به منظور رسیدن به نتیجه مطلوب از پایان نامه خود دفاع می کنند (رولی و اسلک^۲، ۲۰۰۴). نوشتن پایان نامه، با خود تغییرات مهمی را به همراه دارد. فرد را در مسیر نویسنده شدن قرار می دهد، ممکن است پیشه فرد شود و مهارتی شود که وی را به طور طبیعی به سوی آن سوق دهد. نوشتن پایان نامه تغییراتی پایدار را در وجود فرد رقم خواهد زد (بولکر^۳) نقل در "دلیسر"^۴ (۲۰۰۳).

"استراچن"^۵، موری و "گریسون"^۶ (۲۰۰۴)، به نقل از (همپسون^۷، ۱۹۹۴). اظهار می دارند که هنگام نوشتن پایان نامه، دانشجویان با سبک نگارش جدیدی آشنا می شوند و افق های نوینی بر روی آن ها گشوده می شود.

بعد از انقلاب اسلامی، برای تحصیلات تکمیلی سرمایه گذاری قابل ملاحظه ای انجام شده است، به طوری که تعداد کل دانشجویان تحصیلات تکمیلی از ۶۵۰۰ نفر در اوایل انقلاب به ۳۳۱۵۳ نفر در سال ۱۳۷۶ رسیده است، همچنین از ۲۵۰ نفر دانشجوی دکتری در اوایل انقلاب، به ۸ هزار نفر دانشجوی دکتری در سال ۱۳۷۶ افزایش یافته است (صالحی، ۱۳۷۶) (نقل در سالاری، ۱۳۷۸). در سال تحصیلی ۸۵-۱۳۸۴، این تعداد به ۹۲۹۹۱ نفر در دوره تحصیلی کارشناسی ارشد، ۴۰۴۷۵ نفر در دوره دکتری حرفه ای و ۱۹۳۰۹ نفر در دوره تحصیلی دکتری تخصصی رسیده است. به طور کلی

-
1. Thomas & Brubaker
 2. Rowley and Slack
 3. Bolker
 4. Delyser
 5. Strachan
 6. Grierson
 7. Hampson

تحلیل محتوای پایان نامه های ...۳۷

در این سال، تعداد ۱۵۲۷۷۵ نفر در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری مشغول به تحصیل بوده اند (وزارت علوم، تحقیقات و فن آوری. موسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی، ۱۳۸۵).

با توجه به هزینه و زمانی که صرف نگارش پایان نامه می شود، انتظار می رود این نوع نگارش نسبت به مدارک پژوهشی دیگر نزد جامعه علمی جایگاه والایی داشته باشد.

تعریف مساله

پایان نامه ها (شامل رساله دکتری یا کارشناسی ارشد)، در واقع نوعی گزارش تحقیق است که پژوهش آن توسط دانشجو به اجرا در می آید و در اجرای آن اعضای هیات علمی، یعنی صاحبان تجربه و دانش در زمینه موضوع مورد پژوهش، آن را هدایت و همراهی می کنند و چون در هر یک از آن ها مساله ای خاص مطرح و دنبال می شود، علاقه فردی دانشجو، نگرش او و راهنمایان و مشاوران، در ارایه و اجرای آن دخیل است (حری، ۱۳۸۱).

تحلیل محتوای پایان نامه های دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی این نکته را روشن می سازد که نوع مسایل مورد علاقه دانشجویان و استادان راهنما و مشاور چه موضوعاتی بوده است. با چنین مطالعه ای می توان گرایش های موضوعی پایان نامه ها را شناسایی و طبقه بندی کرد و پی برد چه موضوعاتی بیشتر و چه موضوعاتی کمتر کار شده است و سعی بر پرکردن خلاها و جلوگیری از انجام تحقیقات تکراری نمود.

هدف و اهمیت پژوهش

هدف اصلی از این پژوهش، تحلیل محتوای موضوعات پایان نامه های دفاع شده توسط دانشجویان کارشناسی ارشد و دکتری دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، در حوزه های روان شناسی و علوم تربیتی و کتابداری و اطلاع رسانی،

از آغاز پایان نامه نویسی در این دانشکده در ۱۳۳۸ تا تابستان ۱۳۸۶ است و اهداف فرعی آن عبارتند از:

۱. کشف گرایش های موضوعی پایان نامه ها و طبقه بندی آن ها در مقوله های مشخص؛
۲. آگاهی از میزان پایان نامه ها: چه موضوعاتی بیشتر و چه موضوعاتی کمتر کار شده است.

شیوه گردآوری داده ها

ابتدا از دفتر ثبت پایان نامه ها، عنوان کامل، جنسیت تهیه کننده و سال دفاع از پایان نامه استخراج گردید. سپس برای تحلیل محتوای عناوین کتابداری و اطلاع رسانی، با استفاده از مقوله بندی موضوعی (چکیده نامه علوم کتابداری و اطلاع رسانی) لیزا^۱، هریک از عناوین با استفاده از کلید واژه های آن ها در مقوله های هفده گانه جای دهی گردید و نیز با استفاده از ۴۳ مقوله موضوعی، چکیده پایان نامه ها^۲، عناوین پایان نامه های روان شناسی و علوم تربیتی مطابقت داده شد تا مشخص شود کدام یک از عناوین با موضوعات همخوانی دارد.

تعریف عملیاتی اجزای مساله

پایان نامه: اثری است پژوهشی که به وسیله داوطلب احراز درجه دانشجویی به عنوان یکی از شرایط اخذ درجه مورد نظر انجام می شود (سلطانی، ۱۳۷۹). در این پژوهش، منظور پایان نامه های متعلق به مقطع تحصیلات تکمیلی روان شناسی، تعداد ۴۸۵ عنوان و علوم تربیتی، تعداد ۷۴۶ عنوان از سال ۱۳۳۸ تا تابستان ۱۳۸۶ و پایان نامه های کتابداری و اطلاع رسانی از سال ۱۳۴۷ تا تابستان ۱۳۸۶، تعداد ۵۱۶ عنوان

1.LISA (Library and Information Science Abstract)

2.Dissertation Abstract (http://www.lub.lu.se/luft/diss/info/UMI_agreement.pdf
<http://www.utu.fi/media/ohjeet/UMI-abstract.pdf>)

تحلیل محتوای پایان نامه های .../۵

است که در دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران دفاع شده و به کتابخانه دانشکده تحویل داده شده و به عنوان یکی از انواع منابع اطلاعاتی ردیف اول محسوب می شوند.

محدودیت های پژوهش

مهم ترین محدودیت پژوهش عبارت بود از:

۱. از آن جا که تحلیل محتوای پایان نامه ها بر مبنای مقوله بندی های از پیش ساخته، همچون "چکیده نامه مقالات کتابداری و اطلاع رسانی (لیزا)" برای رشته کتابداری و اطلاع رسانی و "چکیده پایان نامه ها" برای رشته های روان شناسی و علوم تربیتی طبقه بندی گردید، بنابراین مطابقت منابع مورد بررسی و جای دهی آن ها در مقوله بندی های ذکر شده بسیار دشوار و به تامل زیاد نیاز داشت و در نتیجه برای پژوهشگران زمان بر بوده است.

پیشینه پژوهش

مطالعه ای که به بررسی موضوعی پایان نامه های روان شناسی و علوم تربیتی پرداخته باشد یافت نگردید، اما از جمله مطالعاتی که در کشور به مقایسه گرایش موضوعی پایان نامه ها در رشته کتابداری و اطلاع رسانی پرداخته اند عبارتند از: روح انگیز اکرمی (۱۳۷۱)، در بررسی پایان نامه های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۷۰ به این نتیجه می رسد که گرایش عمده این نوع تولید، به "مراجع"، "کتابخانه ها"، و "مدیریت" (جمعا با ۵۱/۸۶ درصد) اختصاص یافته و تنها ۹ درصد متعلق به حوزه اطلاع رسانی است. شیبیا کیانمهر (۱۳۷۶) نیز در بررسی روند موضوعی پایان نامه ها از ۱۳۶۶ تا ۱۳۷۵، "سازمان دهی" و انواع "کتابخانه ها" را در مراتب بالا و "مبانی کتابداری" را در پایین ترین مرتبه دانسته است.

عباس حری (۱۳۷۸)، در بررسی گرایش موضوعی آثار علمی و پژوهشی، شامل پایان نامه، مقاله، و طرح تحقیقاتی این رشته تا سال ۱۳۷۷ به این نتیجه دست یافته است که در گرایش موضوعی این سه نوع تولید علمی، در برخی موارد نظیر "استفاده و خدمات"، "سازماندهی"، "فن آوری" و "مدیریت" گاه شباهت هایی می توان یافت. عباس حری (۱۳۸۱) در پژوهش دیگری، میزان همبستگی موضوعی پایان نامه ها و مقالات فارسی در رشته کتابداری و اطلاع رسانی از سال ۱۳۴۷ تا ۱۳۷۸ را مورد بررسی قرار داد و به این نتیجه دست یافت که گرایش ها در هر یک از دو نوع تولید، الزاماً با یکدیگر یکسان نیستند. در برخی حوزه ها مانند "مبانی کتابداری"، "مجموعه سازی"، "استفاده و خدمات" و "آموزش و تحقیق" نوعی هم سویی نسبی میان پایان نامه ها و مقالات وجود دارد؛ حال آن که مقوله هایی چون "سازماندهی" و "کتابشناسی" چندان هم سو نیستند. درجه همبستگی موضوعی مقالات و پایان نامه ها، به طور کلی نیز بسیار ضعیف ارزیابی شده است.

در مقیاس بین المللی پژوهش هایی که در زمینه گرایش آثار تولید شده صورت گرفته عبارتند از:

نلسون و کورف^۱ (۱۹۹۴) در تحلیلی ۱۰۰۷ رساله دکتری^۲ و ۹۶۰ رساله دکتری رشته آموزش^۳ را به عنوان نمونه بررسی کردند. رساله های دکتری آموزش از چکیده پایان نامه های بین المللی^۴ بین سال های ۱۹۵۰ تا ۱۹۹۰ انتخاب شدند. مهم ترین نتایج مقایسه آن ها این بود که هیچ تفاوتی بین این دو مجموعه در ماهیت تئوری یا عملی یا در اهمیت نتایج یافت نشد.

درصد پایان نامه های دکتری در حال افزایش است و در این مقوله، سهم زنان بیشتر است. در سال ۱۹۹۰، یک سوم پایان نامه های دکتری در رشته "روان شناسی آموزشی"

۱ . Nelson & Coorough

۲ . Ph.D. dissertation

۳ . Ed.D dissertation

۴ . Dissertation Abstract International

و فقط یک چهارم در موضوعات "مدیریت آموزشی" بودند. رشته های "روان شناسی آموزشی"، "مدیریت آموزشی"، "مشاوره و راهنمایی"، "آموزش عالی"، "تاریخ"، "تربیت بدنی"، و "تربیت معلم"، همگی به صورت مداوم در ۴ دهه مقایسه شدند. بیش از نیمی از پایان نامه های دکترای آموزش در موضوعات "مدیریت" بودند. از نظر روش بین دو مقطع دکتری و دکتری آموزش تفاوت محسوسی وجود نداشت.

بابولز، میلر و ویلیامز^۱ در پژوهشی که در دوره زمانی ۲۶ ساله (۱۹۷۳-۱۹۹۸) در مجله روان شناسی مشاوره ای^۲ منتشر شده است، تعداد کل ۲۰۲۷ مقاله را به ۱۴ مقوله اساسی تقسیم کردند. از توزیع فراوانی برای شناسایی فعالترین نویسندگان و دانشگاه ها یا موسسات مربوطه و همچنین جنسیت و ویژگی های نژادی آن ها استفاده شد. موضوعات اساسی فعالیت پژوهشی و انتشاراتی در مجله مذکور فقط فرآیند، فرآیند و نتیجه، پژوهش رفتار حرفه ای، و توسعه و ارزیابی آزمون ها و مقیاس ها بودند. این ۴ مقوله، ۵۵/۲ درصد مقالات بررسی شده را به خود اختصاص می دادند. نمونه های بررسی شده شامل دانشجویان مذکر و مونث بودند. این مطالعه تحلیل محتوایی نشان داد که در فاصله زمانی ۲۶ سال، پژوهش های چاپ شده در این مجله با رسالت مجله همسو بوده است.

مونلی^۳ (۱۹۷۴) در پژوهشی، مقالات و گزارش های کوتاه که در اولین ۱۹ شماره مجله روان شناسی مشاوره ای چاپ شده بودند را به ۱۷ مقوله محتوایی طبقه بندی کرد و ویژگی های خاص روش پژوهش مقاله ها را بررسی کرد. نتایج "مشاوره و فرآیند تحقیق"، "پژوهش رفتار حرفه ای"، و پژوهش در مورد توسعه و ارزیابی "آزمون ها و مقیاس ها"، سه حوزه عمده فعالیت های پژوهشی و انتشاراتی بودند.

1. Buboltz, Miller & Williams

2. Journal of Counseling Psychology

3. Munley

اسمیت و شرودر^۱ (۱۹۸۰) در پژوهشی با بررسی نشریه روان شناسی امروز^۲ سعی کرد پای بندی به اصول تجربی در مقالات چاپ شده در این نشریه را بررسی کند. همچنین میزان مسوولیت روان شناسان و کارشناسان در قبال مقالات چاپ شده در مجله روان شناسی امروز مورد بررسی قرار گرفت. ۲ نمونه از مقالات روان شناسی امروز جهت بررسی توسط نویسندگان ذکر شده انتخاب شدند. یافته ها نشان می دهد که نه تنها مقالات (پی تی) خود را ملزم به ارایه داده های تجربی نمی کردند، بلکه نسبت مقالات تدوین شده توسط روان شناسان و نیز سطح علمی نویسندگان به خصوص در ۳ سال اخیر کاهش یافته است.

پژوهش هایی که در زمینه گرایش آثار تولید شده در رشته کتابداری و اطلاع رسانی در خارج از کشور صورت گرفته است:

آلارد، مک و فلتنر ریچرت^۳ (۲۰۰۵) در بررسی ۳۰ مقاله اظهار کردند که مفاهیمی که در منابع اطلاعاتی سازمانی^۴ یافت شد می توانست به ۵ حوزه اصلی تقسیم شوند که عبارتند از: تعریف، اجرا، مدیریت، برون داد و نقش کتابداران. بررسی آن ها نشان داد که مطالعه اندکی در مورد کتابداران به خصوص رابطه آن ها با مولفان خودآرشیو که خصوصیت کلیدی مخزن موسسه ای است صورت گرفته است.

کومار در تحقیقی که در مورد مقالات تولید شده از ژوئن ۱۹۹۴ تا ژوئن ۱۹۹۵ انجام داده (کومار^۵، ۱۹۹۵)، به این نتیجه دست یافته است که مقوله هایی چون "فن آوری"، "خدمات"، و "مدیریت" بیشترین سهم را از میان ۳۱۲ مقاله مندرج در ۱۰ نشریه به خود اختصاص داده اند.

-
1. Smith and Schroeder
 2. Psychology Today
 3. Allard, Mack and Feltner-Reichert
 4. Institutional Repository Literature
 5. Kumar

تحلیل محتوای پایان نامه های ... ۹

کاجبرگ^۱ (۱۹۹۶) در پژوهشی اظهار می دارد که گرایش موضوعی مقالات منتشر شده در سال های ۱۹۵۷ تا ۱۹۸۶ را بیشتر متوجه مباحث و فعالیت های سستی کتابداری می داند و توجه به ابعاد نظری، ابزارها، رفتارها، و فرایندهای اطلاع رسانی را اندک ارزیابی می کند. پژوهش (یونتار^۲، ۲۰۰۰) حاکی از آن است که بیشترین سهم گرایش موضوعی مقالات منتشر شده متعلق به مقوله هایی چون "فن آوری" و سپس "استفاده و خدمات" بوده است.

تجزیه و تحلیل یافته ها

فراوانی پایان نامه های روان شناسی، علوم تربیتی و کتابداری و اطلاع رسانی

جدول ۱. توزیع فراوانی پایان نامه های

عنوان	تعداد پایان نامه	درصد
روان شناسی و علوم تربیتی	۱۲۳۱	۷۰/۵
کتابداری و اطلاع رسانی	۵۱۶	۲۹/۵
جمع	۱۷۴۷	۱۰۰

همان گونه که جدول ۱ نشان می دهد تعداد عناوین پایان نامه های مرتبط با روان شناسی و علوم تربیتی، ۱۲۳۱ عنوان، معادل ۷۰/۵ درصد است، و تعداد عناوین کتابداری و اطلاع رسانی، ۵۱۶ عنوان، معادل ۲۹/۵ درصد است. در مجموع، تعداد کل پایان نامه های دانشکده روان شناسی و علوم تربیتی ۱۷۴۷ عنوان معادل ۱۰۰ درصد است.

1.Kajberg
2.Yontar

مقاطع پایان نامه ها

با توجه به جدول ۲ پایان نامه های روان شناسی و علوم تربیتی در مجموع ۱۲۳۱ عنوان بوده اند که از این تعداد، ۱۱۹۲ عنوان، معادل ۹۶/۸ درصد پایان نامه های کارشناسی ارشد و ۳۹ عنوان معادل ۳/۲ درصد پایان نامه های دکتری بوده اند.

جدول ۲. مقطع پایان نامه های روان شناسی و علوم تربیتی

درصد	تعداد	مقطع پایان نامه های روان شناسی و علوم تربیتی
۹۶/۸	۱۱۹۲	کارشناسی ارشد
۳/۲	۳۹	دکتری
۱۰۰	۱۲۳۱	جمع

همان گونه که جدول ۳ نشان می دهد، پایان نامه های کتابداری در مجموع ۵۱۶ عنوان بودند، و از آن میان، ۵۱۴ معادل ۹۹/۶ درصد در مقطع کارشناسی ارشد و تنها ۲ عنوان معادل ۰/۴ در مقطع دکتری است. دلیل اندک بودن پایان نامه های دکتری کتابداری و اطلاع رسانی، کمی تعداد پذیرش دانشجویان در این سطح از تحصیل است و تنها دو نفر از پذیرفته شدگان اولین دوره دکتری، تاکنون فارغ التحصیل شده و با کتابخانه دانشکده تسویه حساب نموده اند.

جدول ۳. مقطع پایان نامه های کتابداری و اطلاع رسانی

درصد	تعداد	مقطع پایان نامه های کتابداری و اطلاع رسانی
۹۹/۶	۵۱۴	کارشناسی ارشد
۰/۴	۲	دکتری
۱۰۰	۵۱۶	جمع

تحلیل محتوای پایان نامه های ... ۱۱

گرایش موضوعی پایان نامه های کتابداری و اطلاع رسانی

همان گونه که از جدول ۴ بر می آید، در دوره مورد بررسی ۵۱۶ عنوان پایان نامه تولید شده است و از این تعداد، بیشترین سهم به "مواد و منابع" (۸۱ عنوان) با ۱۵/۷ درصد اختصاص دارد، یعنی بیشترین تولید به بررسی وضعیت انواع مواد و منابع کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی، شامل چاپی، دیداری و شنیداری، قدیمی و نایاب و مواد و منابع براساس موضوعاتی مانند علوم انسانی، ... اختصاص داشته است.

جدول ۴. توزیع فراوانی گرایش موضوعی پایان نامه های کتابداری و اطلاع رسانی از

سال ۱۳۴۷ تا ۱۳۸۶

ردیف	موضوع	تعداد	درصد	موضوع	تعداد	درصد
۱	کتابداری و اطلاع رسانی	۸	۱/۶	کنترل کتابشناختی	۵۶	۱۰/۹
۲	حرفه کتابداری	۲۹	۵/۶	رکوردهای کتابشناختی	۷۰	۱۳/۶
۳	کتابخانه و مراکز منابع	۶۸	۱۳/۲	ذخیره و بازیابی اطلاعات کامپیوتری	۱۹	۳/۷
۴	استفاده از کتابخانه و مراجعان	۳۸	۷/۴	تکنولوژی ارتباطات و اطلاعات	۴	۰/۸
۵	مواد و منابع	۸۱	۱۵/۷	خواندن	۱۰	۱/۹
۶	سازمان کتابخانه	۱۲	۲/۳	رسانه ها	۲۲	۴/۳
۷	فن آوری کتابخانه	۱۳	۲/۵	دانش و آموختن	۲۳	۴/۵
۸	خدمات فنی	۱۰	۱/۹	سایر موضوع ها	۵	۱
۹	ارتباط اطلاعاتی	۴۸	۹/۳	جمع	۵۱۶	۱۰۰

"رکوردهای کتاب‌شناختی"^۱ (۷۰ عنوان) که به مباحث فهرست‌نویسی، رده بندی، نمایه سازی و چکیده نویسی و ابزارهای کتاب‌شناختی، مانند سرعنوان‌های موضوعی، اصطلاح‌نامه‌ها و نیز قواعد فهرست‌نویسی و ... با ۱۳/۶ درصد دومین رتبه را به خود اختصاص داده است. "کتابخانه و مراکز منابع"^۲ (۶۸ عنوان)، با ۱۳/۲ درصد در مرتبه سوم قرار گرفته است که به بررسی انواع کتابخانه‌ها، شامل ملی، دانشگاهی، دولتی، کتابخانه‌های خصوصی و همچنین آرشیوهای ملی و دولتی، آرشیوهای سازمانی و موزه‌ها می‌پردازد و "کنترل کتاب‌شناختی"^۳ (۵۶ عنوان) با ۱۰/۹ درصد در مرتبه چهارم قرار گرفته است.

چهار مقوله بالا، در مجموع بیش از ۵۳ درصد کل پایان‌نامه‌های تولید شده را به خود اختصاص داده‌اند و بقیه آن، حدود ۴۷ درصد میان ۱۳ مقوله موضوعی دیگر توزیع گردیده است.

گرایش موضوعی پایان‌نامه‌های علوم تربیتی

همان‌گونه که از جدول ۵ برمی‌آید، در رشته‌های علوم تربیتی، در مجموع ۷۴۶ پایان‌نامه در دوره مورد بررسی تولید شده است که پس از تجزیه و تحلیل محتوایی این پایان‌نامه‌ها نتایج حاصله، به ترتیب اولویت بدین گونه است:

"مدیریت" با فراوانی ۲۲۸، عنوان، معادل ۳۰/۵ درصد کل مجموعه پایان‌نامه‌های علوم تربیتی را به خود اختصاص داده است، یعنی بحث مدیریت در طول مدت بررسی همواره مورد توجه بوده است.

"آزمون‌ها و مقیاس‌ها"^۴ با فراوانی ۸۱، عنوان معادل ۱۰/۹ درصد مرتبه دوم را به خود اختصاص داده است.

"برنامه‌درسی و آموزش"^۵ با ۷۳ عنوان، معادل ۹/۸ درصد را به خود اختصاص داده و در مرتبه سوم قرار دارد.

-
1. Bibliographic Records
 2. Library stock and Materials
 3. Bibliographic Control
 4. Tests and Measurements

تحلیل محتوای پایان نامه های ...۱۳

"فلسفه آموزش و پرورش" با ۶۰ عنوان، معادل ۸ درصد را به خود اختصاص داده و در مرتبه چهارم قرار گرفته است. چهار مقوله بالا در مجموع بیش از ۵۹ درصد کل پایان نامه های تولید شده علوم تربیتی را به خود اختصاص داده اند و بقیه آن، حدود ۴۱ درصد میان ۲۹ مقوله موضوعی دیگر توزیع گردیده است.

جدول ۵. گرایش موضوعی پایان نامه های علوم تربیتی

ردیف	موضوع / علوم تربیتی	تعداد	درصد
۱	مدیریت	۲۲۸	۳۰/۵
۲	آزمون ها و مقیاس ها	۸۱	۱۰/۹
۳	برنامه درسی و آموزش	۷۳	۹/۸
۴	فلسفه آموزش و پرورش	۶۰	۸
۵	(آموزش) بزرگسالان و (آموزش) مداوم	۴۴	۵/۹
۶	(آموزش) فیزیکی	۲۲	۲/۹
۷	کلیات	۲۱	۲/۸
۸	(آموزش) ابتدایی	۲۱	۲/۸
۹	(آموزش) مشاوره و راهنمایی	۲۰	۲/۷
۱۰	(آموزش) عالی	۱۷	۲/۳
۱۱	موسیقی	۱۵	۲
۱۲	زبان و ادبیات	۱۴	۱/۹
۱۳	بهداشت روانی	۱۴	۱/۹
۱۴	ریاضی	۱۲	۱/۶
۱۵	تاریخ آموزش و پرورش	۱۰	۱/۳
۱۶	علوم اجتماعی	۱۰	۱/۳
۱۷	جامعه شناسی آموزش و پرورش	۱۰	۱/۳
۱۸	آموزش حرفه ای	۱۰	۱/۳
۱۹	توسعه انسانی	۱۰	۱/۳
۲۰	(آموزش) خواندن	۹	۱/۲
۲۱	تربیت معلم	۹	۱/۲
۲۲	فن آوری	۹	۱/۲
۲۳	(آموزش) متوسطه	۸	۱/۱
۲۴	دوزبانه و چند فرهنگی	۵	۰/۷
۲۵	اقتصاد خانواده	۴	۰/۵
۲۶	بهداشت عمومی	۴	۰/۳
۲۷	هنر	۲	۰/۳
۲۸	کودکی اولیه	۲	۰/۳
۲۹	(آموزش) سلامت	۲	۰/۳
جمع		۷۴۶	۱۰۰

گرایش های موضوعی پایان نامه های روان شناسی

طبق جدول ۶، در رشته روان شناسی، در مجموع ۴۸۵ عنوان پایان نامه تولید شده است. پس از تحلیل محتوای این پایان نامه ها در دوره مورد بررسی یافته های حاصله بیان گر نتایج زیر هستند:

"روان شناسی تربیتی" با فراوانی ۹۸ عنوان، معادل ۲۰ درصد از کل پایان نامه های روان شناسی مرتبه اول را به خود اختصاص داده است. "روان شناسی شناختی" با ۷۱ عنوان، معادل ۱۴/۶ درصد از کل پایان نامه های روان شناسی، مرتبه دوم را به خود اختصاص داده است. "روان شناسی عمومی" با ۶۶ عنوان، معادل ۱۳/۶ درصد از کل پایان نامه های روان شناسی مرتبه سوم را به خود اختصاص داده است. "روان شناسی و آموزش کودکان استثنایی" با ۴۸ عنوان، معادل ۹/۹ درصد از کل پایان نامه های روان شناسی مرتبه چهارم را به خود اختصاص داده است. چهار مقوله بالا در مجموع، بیش از ۵۸ درصد کل پایان نامه های تولید شده روان شناسی را به خود اختصاص داده و بقیه آن، یعنی حدود ۴۲ درصد میان ۱۰ مقوله موضوعی دیگر توزیع گردیده است.

جدول ۶. توزیع فراوانی گرایش های موضوعی پایان نامه های روان شناسی

ردیف	موضوع / روان شناسی	تعداد	درصد
۱	تربیتی	۹۸	۲۰
۲	شناختی	۷۱	۱۴/۶
۳	عمومی	۶۶	۱۳/۶
۴	استثنایی	۴۸	۹/۹
۵	رفتاری	۴۶	۹/۵
۶	شخصیت	۳۸	۷/۸
۷	بالینی	۳۵	۷/۲
۸	اجتماعی	۲۵	۵/۱
۹	تحولی	۱۹	۳/۹
۱۰	صنعتی	۱۲	۲/۵
۱۱	زیستی	۱۱	۲/۳
۱۲	مرضی	۹	۱/۸
۱۳	روان سنجی	۵	۱
۱۴	فیزیولوژیکی	۲	۰/۴
	جمع	۴۸۵	۱۰۰

بحث و نتیجه گیری

دو نوع تولید علمی، یعنی پایان نامه های کارشناسی ارشد و دکتری رشته های روان شناسی، علوم تربیتی و کتابداری و اطلاع رسانی، به احتمال زیاد نظیر هر رشته علمی دیگر ممکن است از دو گروه متفاوت از عوامل تاثیر پذیرند. پایان نامه ها تابع مجموعه ای از عوامل هستند که از جمله می توان از علایق دانشجوی، سوگیری های استادان راهنما و مشاور و برنامه های درسی نام برد (حری، ۱۳۸۱، ص ۶۷). جامعه آماری پژوهش حاضر، مشتمل بر تعداد ۱۷۰۶ عنوان پایان نامه کارشناسی ارشد و ۴۱ عنوان پایان نامه دکتری است که در مجموع، ۱۷۴۷ عنوان مربوط به رشته های روان شناسی، علوم تربیتی و کتابداری و اطلاع رسانی است. پس از تجزیه و تحلیل پایان نامه های ذکر شده و مطابقت آن ها با برنامه های آموزشی و بررسی نیازهای دانشجویان از طریق درخواست های آن ها برای کتب و نشریات، میزان حضور موضوعات آن ها در رشته های مزبور حاکی از این است:

رشته کتابداری و اطلاع رسانی

تحقیقات انجام شده، اغلب بررسی های توصیفی بوده، یعنی به مباحث نظری بیشتر تاکید شده تا مباحث کاربردی و عملی. مبحث فن آوری. شامل فن آوری کتابخانه ای یا فن آوری اطلاعات که مهم ترین رسالت آن ایجاد زیرساخت و بستر مناسب برای فراگیری و تولید و اشاعه علم است و از جایگاه ویژه ای در این رشته برخوردار است متاسفانه در آخرین مرتبه، با فراوانی ۴ عنوان معادل در ۰/۸ درصد قرار گرفته که البته شاید ناشی از این است که این مبحث دیر وارد عرصه کتابداری و اطلاع رسانی ایران شده است. در مورد کتابداری تطبیقی یا مقایسه ای^۱ که به بررسی و تجزیه و تحلیل کتابخانه ها و نظام های کتابخانه ای کشورهای گوناگون می پردازد، پژوهشی صورت نگرفته است.

با لحاظ کردن برنامه های درسی، جای خالی بسیاری از موضوعات دیده می شود. در مورد اطلاعات که تمام عرصه های زندگی انسان را مورد تاثیر خود قرار داده است، متاسفانه تحقیقات چندانی دیده نمی شود. به عنوان مثال، موضوعاتی از قبیل اطلاع شناسی^۱، اطلاع سنجی^۲، علم سنجی^۳، مدیریت منابع اطلاعات^۴، اقتصاد اطلاعات^۵، مدیریت دانش^۶، بازاریابی^۷ و جغرافیای سیاسی اطلاعات (ژئوپولتیک اطلاعات).

در رشته علوم تربیتی

۱. موضوع مدیریت همواره مورد توجه بوده و از نظر کمی، تفاوت فاحشی با سایر مقولات دارد این امر سبب شده تا بیشترین سهم را به خود اختصاص داده و علت آن ممکن است جامعیت و بین رشته ای بودن مفهوم مدیریت باشد. اما متاسفانه بیشتر پایان نامه های این حوزه، در مورد بررسی مهارت های مدیریتی در سازمان های مختلف و ارزیابی عملکرد آنان در درجه اول و مدیریت کیفیت فراگیر^۸ و فرهنگ سازمانی در مرتبه بعد قرار دارند. اما موضوعاتی که امروزه در مقاطع تحصیلات تکمیلی تدریس می شود و در مجامع علمی مطرح است، کمتر مورد توجه قرار گرفته است. به عنوان مثال، موضوعاتی از قبیل مدیریت شهروندی^۹، تعالی سازمانی^{۱۰}، مدیریت بحران^{۱۱}، تفکر استراتژیک^{۱۲}، هوش مصنوعی^۱ و کارآفرینی^۲.

-
1. Informology
 2. Infometrics
 3. Scientometrics
 4. Information Resource Management (IRM)
 5. Information Economy
 6. Knowledge Management
 7. Marketing
 8. Total Quality Management
 9. Citizenship Management
 10. Organizational Excellence
 11. Crisis Management
 12. Strategic Thinking

۲. از نظر این که امروزه بحث آموزش های الکترونیکی و مجازی فراگیر شده است، بنابراین انتظار می رفت تحقیقاتی در مورد یادگیری الکترونیکی و آموزش از راه دور در پایان نامه های مورد بررسی، حضور داشته باشند.

۳. از نظر تغییر مستمر برنامه ها و روش های تدریس، تحقیقاتی در مورد ارزشیابی و تجزیه و تحلیل روش های تدریس لازم است.

۴. همان گونه که در مبحث مربوط به کتابداری و اطلاع رسانی ذکر گردید، در علوم تربیتی نیز به مبحث فن آوری توجه چندانی نشده است.

۵. جا دارد به مبانی اجتماعی و فلسفی آموزش و پرورش بیشتر بها داده شود و در مورد موضوعاتی از قبیل پست مدرنیسم، ساختار شکنی^۳ و تعلیم و تربیت، فلسفه تحلیلی^۴ و تعلیم و تربیت، فلسفه زبان^۵ و فلسفه ذهن^۶ تحقیقات بیشتری صورت گیرد.

در رشته روان شناسی

۱. جای خالی بسیاری از موضوعات، از قبیل پیش گیری مبتنی بر دیدگاه جامعه محور^۷، مدل زیستی-روانی-اجتماعی^۸ و ایمن شناسی عصبی-روانی^۹ (تاثیر عوامل روانی بر سیستم عصبی و تاثیر نهایی سیستم عصبی بر سیستم ایمنی) دیده می شود.

۲. بیشتر پایان نامه ها به جنبه های مشاهده، توصیف و رده بندی رفتارها می پردازند، بدون اشاره به علل آن ها. به عبارت دیگر، روان شناسی توصیفی هستند و کمتر در مورد روان شناسی تحلیلی^۱ (روان کاوی) پژوهشی صورت گرفته است.

-
1. Artificial Intelligence
 2. Entrepreneurship
 3. Deconstruction
 4. Analytical Philosophy
 5. Philosophy Language
 6. Mind Philosophy
 7. Community Based on Prevention Program
 8. Bio-psycho-social
 9. Psycho-neuro-immunology

۳. در پایان نامه های مورد بررسی، پژوهش هایی در مورد رابطه روان شناسی و دین یا به عبارتی روان شناسی مذهبی دیده نشد.
۴. پژوهش هایی در زمینه جنبه های اجتماعی و حقوقی کودکان استثنایی صورت نگرفته است.
۵. جای خالی پژوهش هایی در زمینه ساختن برنامه ها و وسایل آموزشی مناسب برای دانش آموزان استثنایی، معلمان و والدین آن ها دیده می شود.

نتایج کلی

۱. در تمامی رشته ها، گرایش پایان نامه ها بیشتر ناشی از رویکرد نظام رسمی دانشگاهی به مباحث درسی است درحالی که مقالات مجلات چنین محدودیتی یا تطابقی با نظام آموزشی حاکم ندارند و بیشتر موضوعات روز را در بر می گیرند.
۲. بسیاری از مباحث تخصصی نوین، با وجود اهمیت و نقش بسیار موثر آن ها در عرصه های کاری و خدماتی، متأسفانه دیر به نظام رسمی دانشگاهی راه می یابند بنابراین حضور این موضوعات در پایان نامه ها بسیار اندک است و یا اصلاً دیده نمی شود.
۳. از نظر این که مقطع دکتری در رشته های مورد تحقیق عمر چندانی ندارد، بنابراین طبیعی است که مجموعه پایان نامه های دکتری بسیار اندک است، به طوری که در رشته کتابداری ۰/۴ درصد و در روان شناسی و علوم تربیتی ۳/۱ درصد کل پایان نامه های تولید شده را تشکیل می دهند، اما با توجه به افزایش پذیرش دانشجو در مقطع دکتری، امید است در آینده ای نزدیک شاهد تحقیقات بیشتری که توسط این قشر انجام می گردد، باشیم.

پیشنهادات

۱. نتایج حاصل از این پژوهش یا پژوهش های مشابه (میزان حضور موضوعات مختلف پایان نامه ها در گرایش های مختلف)، می تواند در برنامه ریزی ها و سیاست گذاری های گروه های آموزشی در ارتباط با واحد پایان نامه و همچنین برای استادان راهنما در هدایت دانشجویان و نیز خود دانشجویان در انتخاب موضوع پایان نامه موثر باشد. بر این اساس، گروه های آموزشی و یا به طور خاص، استادان راهنما می توانند موضوعات و مباحثی را که ضروری می بینند اما به هر دلیل تحقیقاتی درباره آن ها صورت نگرفته است شناسایی، تدوین و در اختیار دانشجویان علاقمند قرار دهند تا دانشجویان بتوانند از میان آن ها موضوع پایان نامه خود را انتخاب نمایند.

۲. گروه های آموزشی باید از پذیرش موضوعات غیر پژوهشی یا گردآوری مطالب به عنوان موضوع پایان نامه امتناع ورزند.

۳. تشویق و ایجاد تسهیلات لازم برای برخی پایان نامه های کارشناسی ارشد و دکتری که جنبه کاربردی دارند، به عنوان طرح پژوهش دانشگاهی از آن ها حمایت به عمل آید.

۴. رست های پایان نامه ها در سطح ملی و بین المللی، شامل چاپی و الکترونیکی تهیه و در کتابخانه ها نگهداری شوند تا دانشجویان هنگام انتخاب موضوع پایان نامه های خود بتوانند از آن ها استفاده نمایند.

۵. آن جا که نمایه های مقالات نشریات ادواری مباحث نوینی را دربر می گیرند، بنابراین می توان از آن ها به عنوان ابزارهای مناسب برای انتخاب موضوعات پایان نامه ها استفاده کرد.

مآخذ

آمار آموزش عالی ایران سال تحصیلی (۱۳۸۵). [نرم افزار]. وزارت علوم تحقیقات و فن آوری: موسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی ۸۵-۱۳۸۴.

اکرمی، روح انگیز (۱۳۷۱). "ارزیابی پایان نامه های کارشناسی ارشد کتابداری از نظر کاربرد روش های تحقیق در آن ها در سال ۱۳۵۵-۱۳۷۰ در سه دانشگاه تهران، شیراز، و علوم پزشکی ایران". پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی دانشکده مدیریت و اطلاع رسانی پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی ایران.

حری، عباس (۱۳۷۸). "بررسی گرایش موضوعی آثار علمی و پژوهشی رشته کتابداری و اطلاع رسانی از آغاز تا پایان سال ۱۳۷۷" در فهرست های رایانه ای؛ کاربرد و توسعه، مجموعه مقالات همایش کاربرد و توسعه فهرست های رایانه ای در کتابخانه های ایران (مشهد، دانشگاه فردوسی: ۲۷-۲۸ آبان). به کوشش رحمت اله فتاحی. تهران: دانشگاه فردوسی مشهد و مرکز اطلاع رسانی و خدمات علمی جهاد، ص ۵-۲۵.

حری، عباس (۱۳۸۱). "مطالعه میزان همبستگی موضوعی پایان نامه ها و مقالات فارسی در رشته کتابداری و اطلاع رسانی". مجله روان شناسی و علوم تربیتی. سال سی و دوم. شماره ۱، بهار و تابستان ۱۳۸۱. (ص ۴۳-۷۴).

سالاری، محمود (۱۳۷۸). بررسی تطبیقی میزان استفاده از پایان نامه های تحصیلات تکمیلی در مجله های علمی سه رشته علوم تربیتی، روان شناسی و کتابداری بعد از انقلاب اسلامی ایران. فصلنامه کتابداری و اطلاع رسانی. جلد دوم - شماره ۴. (زمستان): ۷۸-۵۹

سلطانی، پوری؛ راستین، فروردین (۱۳۷۹). دانشنامه کتابداری و اطلاع رسانی. تهران: فرهنگ معاصر. کیانمهر، شیبیا (۱۳۷۶). "بررسی روند موضوعی پایان نامه های کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاه های مستقر در تهران طی سال های ۱۳۶۶ لغایت ۱۳۷۵". پایان نامه کارشناسی ارشد کتابداری و اطلاع رسانی پزشکی. دانشکده مدیریت و اطلاع رسانی، دانشگاه علوم پزشکی ایران.

Allard S. Mack, T R, Feltner-Reichert M. (2005). [The librarian's role in institutional repositories: A content analysis of the literature](#). Reference Services Review; Volume: 33 Issue: 3; Research paper

Buboltz, W C Jr, Miller M, Williams, D J. (1999). Content analysis of research in the Journal of Counseling Psychology (1973-1998) Journal of Counseling Psychology. Washington: Oct. Vol. 46, Iss. 4; p. 496 (8 pages)

- Delyser D. (2003). Teaching Graduate Students to Write: a seminar for thesis and dissertation writers. *Journal of Geography in Higher Education*, Vol. 27, No. 2, July pp. 169–181
- Kajberg, L. (1996). "A content analysis of library & information science serial literature published in Denmark, 1957-1986". *Library and Information science Research*. 18(1), pp.25-52.
- Kunar, S. (1995). "Content analysis of journal literature in library and information sciences from June 1994-June 1995", Master's Research. Kent state University.
- Munley, P H. (1974). A content analysis of the *Journal of Counseling Psychology*. *Journal of Counseling Psychology*, Volume 21, Issue 4, July, Pages 305-310
- Nelson J K, Coorough C (1994). "*Content Analysis* of the Ph.D. Versus Ed.D. Dissertation," appears in the Winter issue of *Journal of Experimental Education* (vol. 62, no. 2), 158-68.
- Rowley J, Slack F (2004). What is the future for undergraduate dissertations? *Education + Training* Volume 46 · Number 4 · pp. 176-181
- Smith R C. and Schroeder D J. (1980). Psychology for the public: A content analysis of *Psychology Today*. *Professional Psychology: Research and Practice*, Volume 11, Issue 2, April, Pages 228-235
- Strachan R, Murray R, Grierson H (2004) .A web-based tool for dissertation writing. *British Journal of Educational Technology* Vol 35 No 3 369–375
- Thomas, R M, Brubaker, D L. (2008). *Theses and dissertations: a guide to planning, research, and writing*. (2nd ed). CA, Corwin press.
- Youtar, A. & Yalvae, M. (2000). "Problems of library and information sciences research in Turkey: a content analysis of journal articles, 1652-1994." *IFLA journal*. 26(1). PP. 39-51.